

PODRŠKA DJETINJSTVU

Medijska pismenost / Birajmo šta čitamo

Birajmo šta čitamo

Izdavač: **Fondacija INFOHOUSE**

Za izdavačicu: **Dženana Aladžuz**

Autori: **Adin Šabić i Senka Kurt**

Dizajn: **Almir Kurt Kugla**

Godina izdavanja: **2023.**

Mediji

Medije možemo definirati kao svako sredstvo komuniciranja preko kojeg se može prenositi poruka od onoga koji je šalje do onoga ko prima poruku.

Pa najčešće kažemo da su mediji sredstva društvenog priopćavanja.

To označava svaki sistem informiranja koji služi za priopćavanja vijesti i audio-vizualnih sadržaja u svrhu informiranja, obrazovanja i zabave.

Ukratko, mediji su kanali i instrumenti za informiranje i komuniciranje društva o dešavanjima danas, ali i onome što je bilo ili što će biti.

Za početak je važno znati:

- Danas su mediji osnovni izvor informacija
- Medijska pismenost je nužna.
- Mediji nisu ni dobri ni zli
- Mediji su onakvi kakvima smo ih spremni prihvatiti

Masovni mediji

Masovni mediji su mediji koji komuniciraju prema većem broju osoba. Prvi masovni medij je knjiga i javlja se s pojavom tiskarskog stroja. Prva odštampana knjiga bila je Biblija. Smatra se da je pojava tiskarskih strojeva radikalno oborila cijenu knjiga, te povećala pismenost i čitanost. Bosna i Hercegovina je imala tiskarski stroj prije mnogih današnjih razvijenih država (Japan, Australija, Amerika itd.).

Birajmo šta čitamo

Nastanak novina potiče od zapisa sa sastanaka rimskog Senata "Acta Senatus" i zapisa od javnog interesa "Acta Diurna". Iako se vjeruje da su novine dosta prije Rima postojale u Kini, točnije Pekingu. Preteča novina su bili informativni bilteni. Tijekom 17. i 18. stoljeća se prvo javljaju periodični i dnevni listovi, a dnevna štampa se javlja polovinom 19. vijeka.

Film nastaje krajem 19. stoljeća. Braća Lumière su prvi u historiji uspjeli prikazati film 1895. godine. Prvi film trajao je svega nekoliko minuta, a prikazivao je rad u jednoj fabrici. Sniman je kinematografom.

Radio kao medij razvio se između 1910. i 1920. godine. Prvi javni muzički prijenos pomoću radio talasa organiziran je u Londonu 1920. godine. Na Balkanu se prva radio stanica osniva u Zagrebu 1926. godine, tri godine poslije u Beogradu, a u Sarajevu 1945. godine.

Englez John Baird 1925. uspijeva prenijeti stvarnu sliku njegovog pomoćnika iz potkrovlja u prizemlje kuće i on se smatra ocem televizije. Prvi TV počinje funkcionirati u Njemačkoj 1935., pa zatim u Velikoj Britaniji 1936., pa tek onda u SAD-u 1939. godine.

Internet je najveća kompjuterska mreža na svijetu, koja povezuje milijune kompjutera. Elektronska globalizacije (planetarna dostupnost određenog proizvoda) otpočela je World Wide Webom 1989., koji od 1995. pomoću Alta Viste pruža mogućnosti globalnog pretraživanja. Osnivanje internet započeto je 1962. kada je Ministarstvo obrane SAD-a stvorilo ARPAnet, koji je omogućavao vojnicima međusobno komuniciranje.

Birajmo šta čitamo

Elektronski mediji

- Film
- Radio
- Televizija
- Internet

Štampani mediji

- Knjige
- Novine
- Časopisi
- Plakati

JESTE LI ZNALI: Kada nisu postojali mobiteli, a ni golubovi pismonoše, važne informacije su od jednog grada do drugog prenosile osobe. To se radilo tako da se osobi obrije glava, ispiše važna poruka na glavu, a potom se sačeka da toj osobi naraste kosa. Kada kosa poraste, osobu šalju na put da prenese važnu informaciju. U trenutku kada stignu do odredišta obriju glavu osobi kako bi saznali važnu informaciju.

Negativni i pozitivni utjecaji medija

Mediji imaju i pozitivne, ali i negativne efekte. Osim informiranja o svakodnevnim dešavanjima, medije možemo koristiti kao sredstvo edukacije. Putem medija možemo razvijati prijateljstva i učiti o kulturama i tradicijama dalekih zemalja. Zahvaljujući dostupnosti i brzini medija danas možemo živjeti u Bosni i Hercegovini, a znati sva dešavanja u svijetu.

Medijski teoretičar **Marshal McLuhan** je to najbolje opisao izrazom da živimo u „globalnom selom“. To znači da informacije kruže zemljinom kuglom i imaju mogućnost da dopru do svakoga. Dolaskom interneta svijet je postao više nego ikada umrežen i povezan. Osim brojnih prednosti, mediji imaju i svoje negativne efekte.

Danas više nego ikada putem medija svjedočimo nasilju, te govoru mržnje u online sferi. Mladi su često izloženi nerealnim slikama života poznatih osoba (celebrity) i tijekom svog odrastanja teže da izgledaj kao oni ili one i sanjaju da žive glamur. Usvajaju ideale perfektnih tijela i života doprinoseći tako depresivnosti i anksioznosti, te ličnom nezadovoljstvu. Osim izvještačenih standarda koje postavljaju mediji, jedan od ključnih problema su dezinformacije i lažne vijesti koje se plasiraju u javnom prostoru. Dezinformacije su posebno prisutne u vremenima kriza poput COVID-19, ali i u svakodnevnom izvještavanju iznimno izražene.

Birajmo šta čitamo

U Priručniku za razvoj medijske pismenosti „Čitajmo između redaka“ navode se neki od ključnih negativnih efekata medija na mlade:

- Izloženost nasilju u medijima
- Zlostavljanje putem interneta
- Prikaz stereotipa: nacionalnih, rodnih i drugih
- Promociju nerealnih standarda ljepote
- Seksualizacija djece u medijima i prerana izloženost scenama seksa i pornografiji
- Prikriveno oglašavanje i poticanje djece na konzumerizam

Medijska pismenost je zato koncept koji prepoznaje probleme i nudi adekvatna rješenja i zaštitu od svih negativnih pojava u medijskoj sferi. Osobe koje su medijski pismene znat će bolje kontrolirati protok informacija, a samim time i sebe štiti od dezinformacija i lažnih vijesti.

Što je medijska pismenost

Medijska pismenost podrazumijeva sposobnost pristupa, analize, evaluacije i produkcije štampanih i elektronskih medija. Drugačije rečeno osoba koja je medijski pismena pristupa sumnjičavo prema informacijama koje su plasirane u medijskim prostoru. S tim u vezi ona provjerava činjenice tako da konsultira više izvora, odnosno više medija. Glavna odrednica medijski pismene osobe jeste da postoji oprez i doza nepovjerenja prema svim informacijama dok ne provjeri više izvora i dokaže njihovu istinitost. U vremenu kada je svijet preopterećen informacijama 24 sata dnevno, jako je teško razaznati što je istina, a što laž. Zato je koncept medijske pismenosti ključan kako bi se pojedinci i pojedinke mogli zaštititi od negativnog medijskog utjecaja.

Zašto je važna medijska pismenost?

Važnost medijske pismenosti ogleda se u sposobnosti vlastite zaštite od pretjeranog utjecaja medija, te filetiranja informacija, a u svrhu vlastitog blagostanja i upotrebe medija u korisne i produktivne svrhe. **Lea Tajić** u knjizi „Medijska pismenost u BiH“ navodi četiri ključna razloga zašto je medijska pismenost važna.

- **Medijska pismenost je instrument za zaštitu djece i maloljetnika**
- **Medijska pismenost je instrument za zaštitu medijskih konzumenata**
- **Medijska pismenost je preduvjet za građansku participaciju**
- **Medijska pismenost je instrument za premošćivanje digitalnog jaza**

Medijska pismenost u svijetu je dio formalnih obrazovnih programa i kao takva značajno doprinosi razumijevanju medija mladih od najranijih dana obrazovanja. Nažalost, u Bosni i Hercegovini medijska pismenost je tek prepoznata na nekoliko fakulteta kao predmet koji se izučava, dok se u osnovnim i srednjim školama izučava kroz predmete maternjeg jezika. S obzirom na značaj jednog ovakvog koncepta, medijsku pismenost je nužno promicati u formalnom obrazovanju od najranijih dana kao posebnog polja izučavanja.

Medijski pismene osobe:

- Shvaćaju da su medijske poruke (sadržaji) konstruirane korištenjem posebnih postupaka (kodiranje, tehnologije) kojima se manipulira zvukom, slikom, tekstom i pokretom, kako bi se postigla namjeravana značenja.
- Razlikuju upotrebu odgovarajućih vrsta (oblika, jezika) medijskog izražavanja u različite svrhe.
- Prepoznaju, analiziraju i vrednuju efekte medija (kognicija i komprehencija, izmjene u ponašanju, stavovi i vrijednosni sistem).
- Selektiraju medijske sadržaje prema kriterijima kritičke potrošnje i rafinirano vrednuje umjetnički izraz u medijskoj produkciji.
- Primjenjuje znanja, vještine i strategije u kreiranju i dizajniranju medijskih poruka.

Tri faze medijske pismenosti

Osnivačica i predsjednica Centra za medijsku pismenost u Los Angelesu **Elizabeth Thoman** prepoznaje tri faze medijske pismenosti:

1. U prvoj fazi postajemo svjesni važnosti upravljanja vlastitom medijskom "dijetom" - odnosno donošenje odluke za smanjenje vremena provedenog uz televiziju, videoe, elektroničke igre, filmove i razne tiskane medije.
2. Druga faza podrazumijeva učenje specifičnih vještina kritičkog razmišljanja, učenje analiziranja i propitivanja onoga što je u kadru, kako je kreirano i što je možda izostavljeno.
3. Treća faza ide iza okvira kako bi se istražila dublja pitanja. Ko proizvodi medije koje pratimo - i u koju svrhu? Ko profitira? Ko gubi? A ko odlučuje?

Opasnosti na internetu

(Izvor: medijskapismenost.ba)

Istraživanje o medijskim navikama i stavovima odraslih u Bosni i Hercegovini pokazalo je da 95% domaćinstava posjeduje TV, 95% mobitel, 55% kompjuter, 20% tablet. Od toga njih ukupno 78% koristi društvene mreže. Cijelih 87% građana i građanki Bosne i Hercegovine koristi Internet. Iako Internet ima ogromne prednosti kao decentralizirani medij i jednu široku bazu podataka u kojoj se mogu pronaći mnogi odgovori, postoje i brojne opasnosti. S obzirom na činjenicu da Internet nudi

Birajmo šta čitamo

mogućnost potpune anonimnosti vrlo je pogodno tlo za online nasilje. Ko se krije iza nekog imena jako je teško odrediti. Stoga je bitno biti svjestan potencijalnih opasnosti na internetu. S tim u vezi u nastavku ovog dijela možete pročitati koje su to opasnosti na internetu, kako biste ih mogli prepoznati u budućnosti, te u skladu sa stečenim znanjem na njih reagirati.

CATFISHING - otvaranje lažnih profila putem kojih napadač navodi drugu osobu na ljubavnu vezu putem interneta.

CYBER UHOĐENJE - učestala radnja koja uključuje prijetnje i nanošenje štete nečijoj privatnosti.

FLAMING - namjerno slanje agresivnih, uvredljivih i neprimjerenih poruka s ciljem poticanja online svađe i nasilja.

GROOMING - mamljenje djece radi seksualnih potreba.

HAPPY SLAPPING - grupa napada pojedinca, nasilje snima mobitelom ili kamerom i kasnije snimku objavljuje na internetu.

MALWARE - zlonamjerni programi koji mogu ugroziti računalo.

PHISHING - prevara koja korisnika navodi na otkrivanje korisničkog imena i lozinke i upisivanje u krivotvorenu internetsku stranicu.

SEXTING - slanje neprimjerenih seksualnih poruka i fotografija putem mobitela ili interneta.

SPAM - neželjena elektronička pošta, najčešće u obliku reklama i lažnih oglasa koja može biti i opasna ako u sebi sadržava virus koji otvaranjem poruke može naštetiti računalu.

TROLLING - namjerno učestalo širenje sarkastičnih komentara upućenih slučajno odabranoj osobi s ciljem izazivanja sukoba.

Trikovi i alati

Postoje, međutim, trikovi i alati pomoću kojih možemo na internetu, ali i općenito u medijima, prepoznati štetne, zlonamjerne, neistinite sadržaje.

Medijski profesionalci preporučuju svim korisnicima_cama da svaku vijest koju čuju, vide, pročitaju provjere koliko je to moguće. I ne dijele ako nisu uvjereni da je vijest tačna.

U nastavku donosimo nekoliko načina za prepoznavanje lažnih vijesti, manipulacija, spinova...

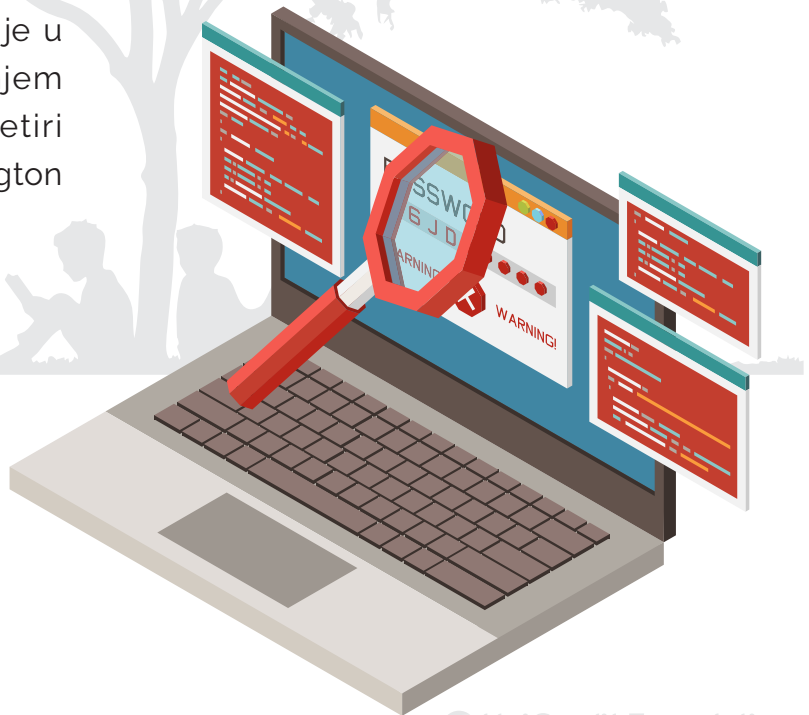
Fact-checking

– provjera prije objave

Promatrajući temeljne vrijednosti novinarstva, fact – cheching možemo shvatiti kao dobro novinarstvo, definirano načelom istinitog izvještavanja i nepristranosti. Tako se fact-checkeri razlikuju od običnih novinara jer iznose potrebne dokaze i pozivaju na odgovornost.

Smatra se, upravo zbog toga da su fact-checkeri **jedan od ključnih dijelova demokratskog procesa i slobode govora** (Singer, 2018).

Politički fact-checking počeo je u SAD 2003. godine osnivanjem FactCheck.org. Zatim je četiri godine PolitiFacta i Washington Post Fact Checkera.

Birajmo šta čitamo

No, mogli bi smo reći da je riječ o modernim fact – checkerima. No, ne treba zaboraviti da su se prvi primjeri pojavili još početkom **1980-ih**, prošlog stoljeća kad je na čelu SAD bio Ronald Reagan.

Zbog izuzetno agresivnih napadačkih oglasa na predsjedničkim izborima u Sjedinjenim Državama 1988. godine, mnoge su se redakcije tradicionalnih medija odlučile na provjeru i analizu političkih oglasa. Naročito onih napadačke prirode. Tako je od svih fact-checkera trenutno aktivnih u SAD samo ih je pet osnovano prije 2010. godine.

U Europi su se fact – checkeru pojavili 2005. u Velikoj Britaniji. **Channel 4 News pokrenuo je blog koji se isključivo bavio provjerom izjava u vrijeme parlamentarnih izbora.** Slično je bilo nešto kasnije i u Francuskoj i Nizozemskoj, a do kraja 2010. i u još desetak zemalja.

U ovom je desetljeću pokrenuto **više od 50 specijaliziranih fact-checkera u Europi.**

Širom svijeta fact – checkeru se razlikuju u pristupu i strukturi. Neki su nastali kao dio medijskih organizacija, neki opet kao dio novinarskih ili neovisnih udruženja.

Mnogi će jednostavnije objasniti – fact – cheking je odgovor na razvoj pseudo-novinarstva.

Riječ je o provjeri činjenica. I na osnovu toga se određuje istinitost novinarskih tekstova. Cilj je spriječavanje obmane i manipulacije putem medija.

Pravilo je jednostavno - provjeriti svaku riječ i rečenicu sadržaja koji treba biti objavljen. Sve što nije osnovano na činjenicama i što nema adekvatan dokaz, ne bi trebalo biti dio priče.

No, što ako nismo sigurni da je medijski sadržaj koji pratimo prošao fact – cheking?

Kako prepoznati lažne vijesti

1. Provjerite sadržaj

Vjerodostojni mediji drže jednostrana mišljenja u komentarima a ne u novinskim člancima.

8. Sudjelujte u razbijanju mitova

Upoznajte se s najnovijim trikovima koji se koriste za širenje dezinformacija.

7. Preispitajte vlastitu pristranost

Priča može biti iskrivljena. Ako se neki događaj zaista dogodio, o njemu će izvještavati i pouzdani mediji.

6. Razmislite prije nego podijelite vijest

Priča može biti iskrivljena. Ako se neki događaj zaista dogodio, o njemu će izvještavati i pouzdani mediji.

5. Provjerite slike

Pretraživanjem slika možete saznati jesu li se one već koristile u drugačijem kontekstu.

2. Provjerite medij

Je li vam medij poznat? Provjerite informacije iz drugih (vjerodostojnih) izvora.

3. Provjerite autora

Ako se autor potpisao lažnim imenom, vjerovatno su i vijesti lažne.

4. Provjerite izvore

Ako se navode anonimni izvori moguće je da su takve vijesti lažne.

Fake news – lažne vijesti

Lažna vijest je medijski izvještaj koji u sebi sadrži nedvosmisleno pogrešne tvrdnje. Riječ je o informacijama koje ne odgovaraju činjenicama.

Lažna vijest je svjesno dezinformisanje javnosti. Jednostavnije, to je je informacija koju je neko izmislio i predstavio kao stvarnu vijest ili je objavio znajući da nije tačna.

Zašto se proizvode lažne vijesti?

Motivi su različiti - ali uglavnom je riječ o namjeri da se kreira mišljenje čitatelja/ki o određenoj temi i o njoj stvori pogrešna percepcija u javnosti. Razlozi su također različiti - politički, ideološki, ekonomski...

Lažne vijesti često se preklapaju sa drugim oblicima medijskih manipulacija, kao što su teorije zavjere ili pristrasno izvještavanje.

Sjajan je primjer i iz našeg regiona, ne tako davno. Sedmicu prije izbora, novembra 2016. BuzzFeed News otkriva da je grupa tinejdžera iz Velesa vodila više od stotine stanica. Objavljivali su lažne priče u znak podrške kandidaturi **Donald Trumpa** za predsjednika SAD

Birajmo šta čitamo

Iza priče je bio **Trajče Arsov**, poznati odvjetnik, suradnik dva američka političara, ali i novinara desničarskih portala iz SAD i Velike Britanije.

Fake news nisu spontani izum mladih, većina nisu bili zainteresirani za politiku. No, svi portali, njih čak 140, koji su objavljivali lažne vijesti bili su registrirani u Velesu. Broj objava bio je ogroman - neistinit, politički nekorektan. No, jedan je status posebno posebno je zaintrigirao javnost. Naveli su:

- Papa Franjo šokirao svijet, podržao Donalda Trampa – objavljeno je tokom kampanje.

To je pokrenulo lavinu i prevara je otkrivena.

Mnogi politički analitičari će se nakon Trumpove pobjede 2016. složiti s teorijom da je njegova pobjeda rezultat i lažnih vijesti koje su bile objavljivane tokom kampanje.

Birajmo šta čitamo

Još jedan sjajan primjer je onaj o navodnoj bebi pronađenoj u kontejneru u Tuzli.

Marinko Lamešić
Yesterday at 10:27am · 🇪🇺

agicino-Majka pretukla bebu i bacila je u smeće
Danas je u Tuzli pronađena beba (18 mjesec starosti,)pretučena i sa mnogo ozbiljnih ozljeda prevezena je na UKC Tuzla.
Kako policija navodi jedan od prolaznika je slučajno htio da baci smeće i na jednom je ugledao pretučenu bebu u smeću,na sreću po bebu ona je jos bila u životnim funkcijama,ali je zadobila mnogo teskih ozljeda.
Samohrana majka A.S je danas privedena u pritvor zbog pokušaja ubistva svojeg malog sina M.S,kako ona navodi do toga je doslo da je beba imala tezak dan i puno je plakala ,ona nije mogla to da podnese i uradi nesto tragicno po bebu
Beba je za sada dobro i bit ce sigurno poslata Dom za nezbrinutu djecu tu ce se voditi bitka oko nje.
Kako se navodi muz samoharne majke je otisao davno ostavio nju i njeno dijete bez ikakvih uvjeta za življenje nije placao alimentaciju nit sta pa je mozda zbog toga i nastalo ovo tragicno djelo.

Joshua Marbury added 2 new photos.
May 21, 2016 · 🇪🇺

I normally keep my matters with family very private cause i dont need the attention. But this is different. TWO months ago if not longer my 1 year old son was smacked across the right side of his face by our babysitter (keep this person anonymous) to the point where MULTIPLE doctors (who in fact showed us hand prints) and the detective said it could have killed him. After several days if not week of being distracted at my job (only commission sales job and only source of income) we had a confession from the abuser saying they did it. STILL this person was not arrested because they had to build a case and a jury to find him guilty BEFORE they go to jail. Side note if im not mistaken (if i strike a person in the face and the cops were called i would be put in hand cuffs immediately). After TWO months of waiting we only find out that charges are dropped BECAUSE my one year old cannot tell you verbally he was abused and my son did not show he was in pain OR that this person "intentionally" did this. I am SO furious that im not using profanity HOPING something is done and this goes viral. I did my part with GOD and your "advise" to not recourse to my own action with revenge. DO YOUR PART, you have a verbal confession and evidence showing a hand print!!!! A dead body cant tell you who killed them. Yet a baby isnt held to the same standard because he cant talk???? Well neither can a dead body. THATS BLASPHEMY. You waited 2 months if not longer to tell us this???? Something needs to be done. NOBODY can just hit a child and more to just get away with it because the child cant verbally tell you. Your help is appreciated in the portland area if we can share or tag news and or local papers etc. Alicia Quinney

Čitateljka je portal Raskrinkavanje.ba, koji se bavi i otkrivanjem lažnih vijesti prijavila fotografiju koja se pojavila na privatnom Facebook profile.

Tvrdnje da se radi o bebi iz Tuzle na svom Facebook profilu je objavio **M. L.** uz fotografije djeteta sa tjelesnim povredana. U opisu fotografije navedeno je kako je u Tuzli pronađena pretučena beba, čija je majka uhapšena zbog pokušaja ubistva.

Rezultati google pretrage fotografija je ustanovljeno da na Facebook ova fotografija postoji još od 2016. godine. Na njoj nije pretučena beba iz Tuzle, nego **Jacob Marbury** iz Oregona. Istu je na Facebook profilu objavio njegov otac **Joshua Marbury**, 21. maja 2016. godine, uz tvrdnju da je djetetu povrede nanijela osoba koja ga je čuvala. Bejbisiter je osuđen na 3 mjeseca zatvora.

Dezinformacije

Dezinformacija je medijska manipulacija koja se zasniva na činjenicama, ali ih pogrešno predstavlja. To znači da je riječ o kombinaciji činjenica i netačnih informacija ili poluistina.

Dezinformaciju možemo označiti i kao blaži oblik lažne vijesti. Ona može biti i rezultat nepreciznosti ili nepotpunog prenošenja vijesti. A cilj je promjena suštine vijesti, navođenje na pogrešne zaključke.

Dezinformacije, za razliku od fake news nisu u potpunosti izmišljene, već pogrešno predstavljene informacije s ciljem namjernog iskrivljavanja činjenica, odnosno manipulacije čitatelja/ki.

DEZINFORMACIJE

Spin

Spin je medijski sadržaj kojim se pažnja javnosti pokušava skrenuti s nekog drugog izvještaja ili činjenice s ciljem da umanjí ili poništi negativne efekte.

U izvornom jeziku ova engleska riječ (spin – zaokret) koristi se gotovo svakodnevno i kao glagol (spinovati).

U medijskom ili češće u političkom smislu znači okretanje priče, ali i propagandna aktivnost kojom politički akteri javnosti i medijima nastoje prikazati u pozitivnom svijetlu sve što rade.

U medijima se, gotovo po pravilu, spin javlja kao odluka uređivačke politike medija, naročito kada na njega utiču politički, ideološki ili vlasnički interesi.

Pristrasno izvještavanje

Pristrasno izvještavanje odnosi se na medijske sadržaje koji informaciju o nekoj osobi, grupi, instituciji prenose u pozitivnom ili negativnom svijetlu.

Riječ je o tonu cijelog medijskog sadržaja, a ne samo o jednoj tvrdnji ili informaciji. No, takvi sadržaji ne moraju biti netačni. Njima se samo ne prikazuje generalna slika i ne konsultiraju sve strane priče.

Pristrasno izvještavanje uglavnom je posljedica svjesne namjere da se neke informacije predstavljaju tako što će biti pozitivne ili negativne za neku drugu stranu. Uglavnom je rezultat uređivačke politike medija i odražava naklonjenost određenoj politici, ideologiji, sistemu vrijednosti...

Kako prepoznati pristrasno izvještavanje?

To je, uglavnom lako, jer takvi izvještaji nisu neutralni već u pravilu donose ocjenu o temi kojom se bave. Jedna strana predstavljena je uvijek u izrazito pozitivnom ili negativnom svijetlu. Ove izvještaje prati i emocionalan i strastven način izvještavanja, unošenje osobnog stava, te izazivanje jakih reakcija kod čitatelja/ki.

Pri tome se iskrivljavaju ili selektiraju činjenice, objavljuju dezinformacije, prenose lažne vijesti, te ponekad i teorije zavjere ili pseudonauka.

Dobar pokazatelj pristrasnog izvještavanja je i nepoštivanje pravila „druge strane“, odnosno osobe, grupe, institucije o kojoj su iznesene optužbe ili negativne činjenice.

Teorija zavjere

Teorija zavjere odnosi se na informacije koje sadržavaju neistinit ili neprovjerljiv opis događaja, pojave ili osobe, a koji se predstavljaju dijelom ili rezultatom nekog skrivenog plana - zavjere.

Ovakvi sadržaji iznose tvrdnje, predstavljene kao činjenice, u kojima se utvrđuju uzročno - posljedične veze, ali ne nude nikakvi kredibilni dokazi.

Mediji kroz takve izvještaje nude teorije o tajnim planovima, akcijama, aktivnosti različitih grupa - političkih, religijskih, poslovnih, medijskih, a koje imaju neku moć. Tako se u nedostatku pravih dokaza teorije zavjere grade na uglavnom logičnim, ali svjesno manipulativnim argumentima. Spekulacije se predstavljaju kao istraživanje, a neosnovani zaključci kao činjenice.

Zato sadržaji u kojima se nalaze teorije zavjere često obiluju lažnim vijestima, dezinformacijama, manipulacijama.

Teorije zavjere mogu imati vrlo štetne posljedice. One stvaraju strah, mogu utjecati na donošenje važnih odluka. No, i pored toga, na žalost, vrlo ih je teško demontirati jer se, u pravilu, prenose godinama i sve veći broj ljudi počinje vjerovati u njih.

Što su teorije zavjere?

Zašto nailaze na plodno tlo?

1. Što su teorije zavjere?

Uvjerenje da utjecajne osobe s lošim namjerama potajno manipuliraju određenim događajima ili situacijama.

2. Teorijama zavjere zajedničko je sljedeće:

1. navodni, tajni plan
2. skupina urotnika
3. „dokazi” koji naizgled potvrđuju teoriju zavjere
4. neosnovane tvrdnje da se ništa ne događa bez razloga i da ne postoje slučajnosti; ništa nije onako kako se čini i sve je povezano
5. podjela svijeta na dobro i zlo
6. okrivljavanje pojedinaca i skupina.

3. Zašto se lako šire?

Često nude naizgled logično objašnjenje teško razumljivih događaja ili situacija te daju lažni osjećaj kontrole i djelovanja. Ta potreba za jasnim uvidom u situaciju izraženija je u nesigurnim vremenima kao što je pandemija COVID-a 19.

4. Kako uopće nastaju?

Teorije zavjere često se rađaju zbog sumnje. Propituje se tko ima koristi od događaja ili situacije i tako identificiraju urotnici. Svaki „dokaz” potom se na silu uklapa u teoriju.

Jednom kad se uvriježe, teorije zavjere mogu se brzo širiti. Teško ih je opovrgnuti jer se svakoga tko to pokuša smatra sudionikom zavjere.

5. Ljudi šire teorije zavjere iz različitih razloga:

Većina zato što ih smatra istinitima. Drugi namjerno žele provocirati i manipulirati ili se obrušavaju na konkretnu metu iz političkih ili financijskih razloga. Imajte na umu da su izvori teorija brojni, primjerice internet, prijatelji, rodbina.

Clickbait

Clickbait je senzacionalistički naslov s ciljem da privuče čitatelj/ke.

Riječ je nastala spajanjem engleskih riječi click (klik) i bait (mamac) i u prijevodu znači - mamac za klikove.

Radi se o možda najrasprostranjenijem obliku manipulacije u online medijima. No, postojao je i ranije, još u vremenu tabloida, koji su šokantnim i senzacionalističkim naslovima na naslovnicaama prodavali žutu štampu.

Ali, treba znati da svaki zanimljivi naslov nije clickbait već samo onaj koji obmanjuje ili najavljuje sadržaj koji ne postoji ili je značajno drugačiji od predstavljenog.

Zašto nastaje clickbait?

Isključivo iz finansijskog interesa. Medijima je cilj povećati čitanost, a veći broj posjeta povećava i zaradu od oglasa koji su na postavljeni na stranici. Naročito je to važno anonimnim portalima, koji su kreirani upravo zbog ostvarivanja zarade od online oglasa.

Zato se senzacionalistički naslovi po pravilu pozicioniraju tako da privuku i zadrže pažnju i da što više posjetitelja otvori što više takvih članaka.

Kako prepoznati clickbait?

Uglavnom, tek kad se uvjerite da vas je neko prevario. Ali, postoje i neki znakovi koji će vas upozoriti i prije nego se upečete.

Clickbait naslovi se temelje na psihološkim trikovima. Izazivaju veliku znatiželju. Uglavnom se direktno obraćaju čitateljima/kama, direktni su i pozivaju na otvaranje sadržaja.

Uglavnom počinju s ljubaznim naredbama – pogledajte ili saznajte. Zatim nas tjeraju na preispitivanje - Nećete vjerovati šta se desilo. Tu su nezaobilazni i naslovi s izrazima poput – Nevjerovatno, Skandalozno, Šokantno, Strašno.

Umjesto zaključka

Nužan preduvjet za svaki demokratski proces su **dobro informirani građani**, koji na temelju medijskih informacija donose odluke. Zato je medijska pismenost važna karika koncepta „informiranoga građanstva” - oslanja se na motivaciju i sposobnosti građana da kritički upotrebljavaju medije i sudjeluju u javnim raspravama i u demokratskome životu.

Najznačajnija dimenzija medijske pismenosti je sposobnost kritičkog razmišljanja pri interpretaciji medijskih sadržaja, od informativnih do umjetničkih i zabavnih.

Isto tako, medijska pismenost nas uči da sve informacije koje dijelimo mogu utjecati na druge te da je ključno razumijeti veličinu i snagu informacija koje plasiramo javnosti.

Moramo znati na koji način i kako ćemo prenijeti određenu poruku jer smo i mi dio javnosti koja utječe na formiranje javnog mnijenja.

Sposobnost "čitanja" medijskih poruka i njihovog značenja (koje nije uvijek lako i na prvi pogled razumjeti) od ključnog je značaja za shvatanje svijeta koji nas okružuje, a o kojem u suvremenom dobu najviše saznajemo upravo iz medija.

Literatura

1. Grupa autora (2016): Priručnik za razvoj medijske pismenosti „Čitajmo između redaka“, GONG i KURZIV, Zagreb.
2. Tajić L. (2013): Medijska pismenost u BiH, Internews, Sarajevo
3. Thoman E. (1995): Three stages of Media literacy, Los Angeles USA
4. Grupa autora, (2021): Medijske navike odraslih, Regulatorna agencija za komunikacije i Vijeće Evrope Sarajevo
5. Tucaković Š. (2004): Leksikon mas-medija, Sarajevo
6. Tucaković, Š. (1999): Historija komuniciranja, Sarajevo
7. Medijskapismenost.hr
8. Jane Singer (2018.) Fact-Checkers as Entrepreneurs: Scalability and Sustainability for a New Form of Watchdog Journalism
9. Craig Silverman, Lawrence Alexander (2016.) BuzzFeed
19. Raskrinkavanje.ba

O nama

Fondacija INFOHOUSE, osnovana 2016. godine u Sarajevu, Bosna i Hercegovina.

Fondacija INFOHOUSE posvećena je jačanju organizacija civilnog društva koje promoviraju zaštitu ljudskih prava, medijsku i informacionu pismenost, te svojim djelovanjem nastoji uticati na pozitivne demokratske promjene u BiH.

Iz velike riznice različitih projektnih inicijativa, posebno izdvajamo projekte osnaživanja djece i mladih kroz komuniciranje o socijalnoj inkluziji; jačanje CSO u borbi protiv korupcije; osnaživanje žena u ekonomskom i političkom pogledu.

U sklopu Fondacije INFOHOUSE djeluje nezavisni portal Interview.ba.

@infohouse

UniCredit Foundation

PODRŠKA DJETINJSTVU

Medijska pismenost / Birajmo šta čitamo

"Ova brošura je nastala u okviru projekta „Biraj šta čitaš“ koju je finansirala UniCredit Foundation, a kojeg implementira Fondacija INFOHOUSE. Njen sadržaj isključiva je odgovornost Fondacije INFOHOUSE i ne odražava nužno stav UniCredit Foundation."